

UYGUR ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
ئۇيغۇر تەتقىقات ئىنستىتۇتى
UYGHUR RESEARCH INSTITUTE

خەلقئارا ۋەزىيەت

ئۇچۇر ۋە تەۋسىيەلەر

12.01.2021 – 6.01.2021

تەييارلىغۇچىلار : م. تەڭرىقۇت
مەمەتئېلى مەمەتئېمىن :
نىجات مەمەت :
مەلىكىزادە :
تەھرىرلەر : ئادىلجان ئەرئۇيغۇر
پاسىبان :

14 - سان
014/01/2021

ئامېرىكا - خىتاي مۇناسىۋەتلىرى ھەپتىلىك تەرەققىياتى ۋە ئانالىزلار

(12.01.2021 — 06.01.2021)

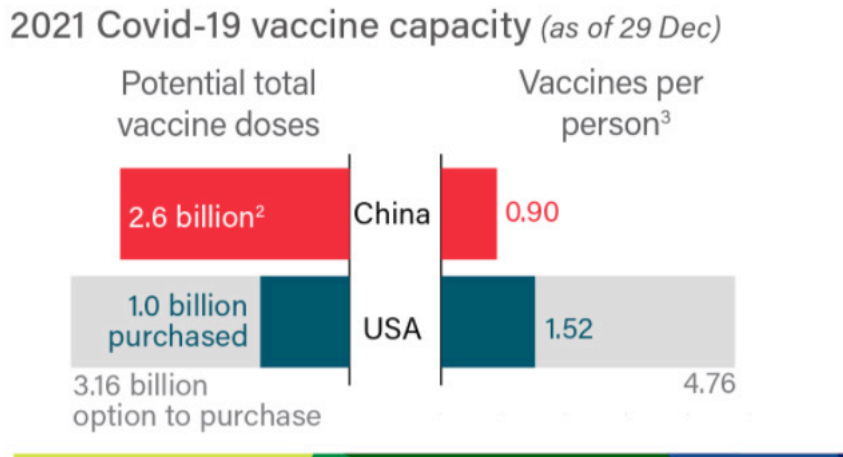
تەييارلىغۇچى : م. تەڭرىتۇت

Eurasia Group نىڭ مۇتەخەسسسلەرنىڭ دېيىشىچە ، 2021 - يىلىدا ئامېرىكا خىتاي مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يېڭى ساھەلەرگە كېڭىيىش ئېھتىماللىقى يۇقىرى ئىكەن . مۇتەخەسسسلەر بۇنى 2021 - يىلىدىكى 10 چوڭ خەتەرنىڭ ئەڭ بېشىدىكىلىرىنىڭ بىرى دەپ قارىغان . ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى رىقابەت يېشىل تېخنىكا (پاكىز ئېنېرگىيە ۋە مۇھىت بۇلغىمايدىغان تېخنىكا ۋە مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىشنى كۆرسىتىدۇ) ساھەسىگە كېڭىيىشى ، شۇنداقلا بايىدىننىڭ خىتايغا قارشى كۆپ فرونتلىق ئىستراتېگىيە پىلانى نەتىجىسىدە يەنە يېڭى رىقابەت ساھەلىرى ئوتتۇرىغا چىقىشى مۇمكىن .

Eurasia Group نىڭ تەتقىقاتچىسى Levy ، يېشىل تېخنىكا رىقابىتىنىڭ ترامپ دەۋرىدە ھېچ بولۇپ باقمىغان بىر رىقابەت ساھاسى ئىكەنلىكىنى تىلغا ئالغان . بايىدىن بۇ ساھەگە بولغان مەبلەغ ۋە تېخنىكا سېلىنىمىنى ئاشۇرۇش ئارقىلىق ، خىتاينىڭ چەتئەللەردىكى كۆمۈر كانلىرىغا مەبلەغ سېلىشتىن «نومۇس قىلدۇرۇپ» ، ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر بىلەن خىتايغا مۇھىت مەسىلىسى ۋە پاكىز ئېنېرگىيە ساھەسىدە بېسىم ھاسىل قىلىدىكەن . بۇنىڭدىن سىرت بايىدىن دەۋرىدە ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدا ناھايىتى كەسكىن دىپلوماتىيە رىقابىتى بولىدىكەن . بۇ رىقابەتنىڭ بىرى ۋاكسىنىنى قورال قىلغان دىپلوماتىيە بولۇپ ، خىتاينىڭ دۆلەت سىستېمىسى ۋە ھازىرقى خىتاي ۋە ئامېرىكادىكى ۋىرۇسلىنىش ئەھۋالىدىن قارىغاندا ، كۆرىنىشتە خىتاي پايدىلىق ئورۇندا ئىكەن . چۈنكى خىتاي زور مىقداردىكى ۋاكسىنىنى ئوتتۇرىغا ۋە نامرات دۆلەتلەرگە چىقىرايلىدىكەن . لېكىن ئامېرىكا دۆلەت ئىچىدىكى

يۇقۇملىنىشنىڭ ئېغىرلىقى ۋە ئىشلەپچىقارغان ۋاكسىنىنىڭ ساقلاشقا بولغان تەلپىنىڭ يۇقىرىلىقى سەۋەبىدىن كەمبەغەل دۆلەتلەرگە ئىكسپورت قىلىشتا خىتايغا قارىغاندا توسالغۇغا ئۇچرايدىكەن. بۇنىڭدىن باشقا خىتاي ئامېرىكانىڭ باشقا ئىتتىپاقداشلىرىغىمۇ خۇددى ئاۋسترالىيەگە قاراتقان قاتتىق سىياسىتىنى يۈرگۈزىدىغان بولۇپ، بۇ ئىككى دۆلەتنىڭ مۇناسىۋىتىنىڭ جىددىيلەشىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىكەن.

ئامېرىكا ۋە خىتاي ئىككى دۆلەتنىڭ ۋاكسىنا ئىشلەپچىقىرىش ۋە تارقىتىش ئىقتىدارى تۆۋەندىكى جەدۋەلدىكىدەك^[1]:

يۇقارقى تەتقىقات گۇرۇپسىنىڭ بىلدۈرۈشىچە، خىتاينىڭ ئۇيغۇرلار، خوڭكۇڭ، تەيۋەنگە قاراتقان مۇئامىلىسى ۋە جەنۇبىي دېڭىز مەسىلىلىرى يەنىلا بۇرۇنقىغا ئوخشاش شەكىلدە ئامېرىكانىڭ خىتاي سىياسىتىنىڭ مۇھىم نوقتىسى بولۇپ قېلىۋىرىدىكەن.^[2]

[1]IAN BREMMER, CLIFF KUPCHAN, " Risk 4: US-China tensions broaden", Euroasia Group, 04.01.2021 <https://www.eurasiagroup.net/live-post/top-risks-2021-risk-4-us-china-tensions-broaden>
 [2]Lee Yen Nee, " U.S.-China rivalry could spill into new areas in 2021, says Eurasia Group", CNBC, 05.01.2021 <https://www.cnbc.com/2021/01/05/us-china-rivalry-could-spill-into-new-areas-in-2021-says-eurasia-group.html>

مەزكۇر تەتقىقات گۇرۇپىسى تىزىپ چىققان 2021- يىلىدىكى 10 چوڭ خەتەر تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:^[3]

1. ئامېرىكادىكى قۇتۇپلىشىش
2. ۋىروسنىڭ ئۇزۇن مەزگىللىك تەسىرى
3. مۇھىت مەسىلىسىنى پىلانلاش ۋە يۈرگۈزۈش
4. ئامېرىكا - خىتاي رىقابىتى
5. دېڭىز ئۇچۇرلارنى توپلاش ۋە مەشغۇلات قىلىش
6. تور ھوجۇملىرى
7. ئىقتىساد، سىياسىي ۋە دىپلوماتىيە كىرىزىسىدىكى تۈركىيە
8. نېفىت قىسلىقى
9. مېركىلدىن كېيىنكى ياۋرۇپا
10. لاتىن ئامېرىكىسىدىكى قالايمىقانچىلىقلار

ئامېرىكا ۋە خىتاي ئارىسىدىكى پەن - تېخنىكا ۋە سودىنى مەركەز قىلغان رىقابەتنىڭ كەسكىنلىشىشىگە ئەگىشىپ، خىتاي تەرەپ 2021- يىلىدىكى پىلاندا تۆۋەندىكى ساھەلەرگە مەركەزلىشىدىغانلىقىنىڭ بېشارىتىنى بەرگەن:

1. پەن - تېخنىكا كۈچىنى ئاشۇرۇش. مەزكۇر پىلان ئامېرىكانىڭ يۇقىرى تېخنىكا ۋە بۇ تېخنىكىنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى خىتايىدىن چەكلىشى نەتىجىسىدە كېلىپ چىققان پەن - تېخنىكا بوشلۇقىنى تولدۇرۇشنى مەقسەت قىلغان.
2. ھەر جەھەتتىن ئۆزىنى ئۆزى قامدىيالايدىغان ھالاتكە كېلىش ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەمىنلەش زەنجىرىنى كوتىرول قىلىش

[3] IAN Bremmer, "The Top Risks for the world in 2021", Euroasia Group, 06.01.2021 <https://www.euroasia-group.net/live-post/top-risks-world-2021>

3. يزى-ئىگىلىك تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ چەتئەلنىڭ يۇقىرى مەھسۇلاتلىق ئۇرۇقلىرىغا تايانغان ھالەتنى ئۆزگەرتىش. يۇقىرى مەھسۇلاتلىق ئۇرۇق ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدىكى ئەڭ چوڭ بەش شىركەتنىڭ ئۈچى ئامېرىكانىڭ بولۇپ خىتاينىڭ پەقەت بىرلا بار.

4. ئىچكى ئىستېمالنى ئاساس قىلغان ئىقتىساد تەرەققىيات مودېلى بەرپا قىلىش. بۇ خىتاينىڭ يىللاردىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان تاشقى سودىغا تايانغان ئىقتىساد مودېلىغا ئوخشىمايدۇ. خىتاي بۇ ئارقىلىق ئىشقا ئورۇنلىشىش نىسبىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا كۈنسېرى ئېشىۋاتقان ئوتتۇرا سىنىپنىڭ ئىستېمال تەلپىگە خىتاي دۆلىتى ئىچىدە مۇلازىمەت قىلىشنى ئىشقا ئاشۇرماقچى.

5. ئەلى بابا ۋە تىڭشۈنگە ئوخشاش شىركەتلەرنىڭ تەرتىپسىز كاپىتال كېڭەيتىشى ۋە مونوپۇللىققا قارشى تۇرۇش.

يۇقارىقى تەدبىرلەرنىڭ ھەممىسى ئامېرىكانىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى جازالىرىغا قارشى ئېلىنغان رىقابەت تەدبىرلىرىدىن ئىبارەت. بۇرۇنقى يىللارغا ئوخشىمايدىغىنى، خىتاي بۇ يىل يىللىق ئۆسۈش نىسبىتىنى قانچىلىك قىلىپ پىلانلاش ھەققىدە بىر نەرسە دېمىگەن. بۇ تەدبىرلەرنىڭ ھەممىسىنى ئىقتىساد ۋە دۆلەت بىخەتەرلىكىدىن ئىبارەت ئىككى نۇقتىغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ.^[4]

مايىك پومپىو ئامېرىكانىڭ ب د ت دىكى ئەلچىسى Kelly Craft نىڭ 13-يانۋاردىن 15-يانۋارغىچە تەيۋەندە زىيارەتتە بولىدىغانلىقىنى ئېلان قىلغان. ئۇ يەنە تەيۋەننىڭ ئىشەنچلىك ئىتتىپاقداش ۋە ئۈلگىلىك دېموكراتىيە

[4]Pei Minxin, "China's new plan to counter the US economy", NIKKEI Asia, 06.01.2021 <https://asia.nikkei.com/Opinion/China-s-new-plan-to-counter-the-US-economy>

ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن. خىتاي تاشقى ئىشلار باياناتچىسى خۇا چۈنيىڭ يەنىلا بۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇرىدىغانلىقىنى، بۇنىڭ خىتاينىڭ ئىچكى ئىشىغا ئارىلاشقانلىق ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن شۇنداقلا بۇنى ترامپ ھۆكۈمىتىنىڭ ئاخىرقى غالجىرلىشىشى دەپ ئاتىغان.^[5]

خىتاي تەرەپ يېقىندا بىر ماقالە ئېلان قىلىپ ئۇيغۇرلارنى خىتاي ۋە ئامېرىكا ئوتتۇرىسىدىكى سودا ئۇرۇشىنىڭ قورالى دەپ ئاتىغان. ماقالىدە يەنە ئىككى يۈزلۈك، شەخسىيەتچىلىك ۋە نۇمۇسسىزلىق يۈز يىللاردىن بېرى غەرب سىياسىتىنى قوغداپ كېلىۋاتقان ئۈچ تۈۋرۈك دەپ كۆرسىتىلگەن. ئامېرىكا ۋە غەرب خىتايدىن قورققانلىقى ئۈچۈن خىتاينى ئۆزىگە دۈشمەن دەپ قارىغان ۋە خىتاينى سودا ۋە باشقا جەھەتلەردە چەكلەش ئۈچۈن ئىنسان ھەقلىرى دېگەن بايراقنى كۆتۈرۈپ چىققان. بۇنى كۆتۈرۈپ چىقماي ئادىل رىقابەتلەشسە خىتاينى يىڭەلمەيتتى. ئامېرىكا بىڭتۇەننىڭ پاختىلىرىنى چەكلەش ئارقىلىق ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئىشىزلىق مەسىلىسىنى ئاشۇرۇۋەتكەن. بۇنىڭدىن باشقا ئامېرىكادىكى %75 مۇسۇلمان ئۆزلىرىنىڭ كەمسىتىشكە ئۇچرىۋاتىدۇ دەپ ھىس قىلىدىغان بولۇپ، ئامېرىكا بۇنىڭدىن نۇمۇس قىلىشى كېرەك ئىكەن.

بۇ ماقالىدە يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ ئەھۋالى ۋە جازا لاگېرلىرىمۇ تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، دېيىلىشىچە، ئۇيغۇرلار ناھايىتى ياخشى، خاتىرجەم ۋە تىنچلىق ئىچىدە ياشاۋېتىپتۇمۇش. ئوخشىمىغان مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى چۈشىنىش كۈچەيگەن. غەرب دەۋاتقان جازا لاگېرلىرى ئەمەلىيەتتە تېخنىكا تەربىيەلەش مەركەزلىرى بولۇپ، مەقسەت ئۇيغۇرلارنى ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان خىتاينىڭ تەرەققىيات قەدىمگە ماسلىشالايدىغان قابىلىيەتكە ئىگە قىلىش ئىكەن. يازغۇچى بۇ ماقالىنى «ئۇيغۇرلار ھەققىدە ھېچكىمنىڭ ئەندىشە

[5]Ching-Tse Cheng, "China warns US will pay 'heavy price' for sending UN ambassador to Taiwan", Taiwan News, 08.01.2021 <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4097226>

قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، بۇ يەردە ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالدىغانلار بار» دەپ ئاخىرلاشتۇرغان.^[6]

خىتاينىڭ ئامېرىكادا تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسى ئۆزىنىڭ تىۋىتتە ھىسابىدا شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزگەن ئاتالمىش رادىكاللىققا قارشى تۇرۇش ۋە پىلانلىق تۇغۇت سىياسەتلىرى ئارقىلىق ئۇيغۇرلارنىڭ ئىدىيىسىنى ئازاد قىلغانلىقىنى ۋە ئۇيغۇر ئاياللىرىنى بالا ئىشلەپچىقىرىش ماشىنىسى بولۇشتىن ساقلاپ قېلىپ ئۇلارغا ئىشەنچ ئاتا قىلغانلىقىدەك مەزمۇندا بىر تىۋىتتە يوللىغان.

خىتاينىڭ كەمسىتىش خاراكتېرىنى ئالغان بۇ يوللانمىسىغا ناھايىتى كۆپ ئىنكاسلار چۈشكەن بولۇپ، ھەممىسى ئاساسەن خىتاينى ئەيىبلەگەن. ئادىريان زىننەت قاتارلىق تەتقىقاتچىلار ۋە Rick Scott, Tom Cotton, Mike Waltz, Ian Duncan Smith, Neil O'Brien قاتارلىق سىياسىيەتچىلەر بۇ تىۋىتتىكى

[6]Seymur Mammadov, "Uyghurs a bargaining chip in US-China trade war", China Daily, 11.01.2021 <https://global.chinadaily.com.cn/a/202101/11/WS5ffb441a31024ad0baa1b14.html>

ختاينىڭ ئۇيغۇرلار قاتارلىق مىللەتلەرگە يۈرگۈزۈۋاتقان قىرغىنچىلىق سىياسىتىنى ئېتىراپ قىلغانلىقىنىڭ بەلگىسى دەپ قارىغان ۋە تىۋىتتېر شىركىتىگە بۇنداق نومۇسسىزلىققا تولغان يوللانمىنى ئۆچۈرۈپ تاشلاش توغرىلىق تىۋىتتېر يوللىغان. تىۋىتتېر بۇ يوللانمىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئەخلاق قانۇندىسىگە خىلاپ ئەمەسلىكىنى ئېيتقان. لېكىن ختاينىڭ ئەلچىخانىسى يوللىغان بۇ تىۋىتتېر بىر كۈندىن كېيىن يۇيۇۋېتىلگەن. لېكىن بۇ يوللانما ختاينىڭ China Daily ھىسابىدىن ئۆچۈرۈلمىگەن.^[7] بەلكىم ختاينى تەرەپ ئۆزى يۇيۇۋەتكەن بولۇشى ياكى تىۋىتتېر شىركىتى ئەرزى شىكايەتلەر سەۋەبىدىن ئۆچۈرۈپ تاشلىغان بولۇشى مۇمكىن. ختاينىڭ بۇ قىلمىشى BBC, BusinessInsider, Guardian, Daily Mail قاتارلىق چوڭ مىدىيالاردا خەۋەر قىلىنغان.

مۇلاھىزە

ختاينىڭ 2012- يىللىق پىلانىنى ئامېرىكا ختاينى رىقابىتىنىڭ نەتىجىسى شۇنداقلا ختاينى تەرەپنىڭ بۇ رىقابەتنىڭ يەنىمۇ كەسكىنلىشىپ كېتىشىگە قارىتا ئېلىپ بارغان مۇداپىئە تەدبىرى دەپ قاراشقا بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە تاشقى سودىغا تايانغان ئىقتىساد مودېلىدىن ئىچكى ئىستېمالنى ئاساس قىلغان ئىقتىساد مودېلىغا كۆچۈشنى پىلانلىشى دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدۇ. ختايدا كۆپ ساندىكى كىشى نامرات بولسىمۇ سان جەھەتتە باشقا دۆلەتلەرگە قارىغاندا خېلىلا كۆپ بولغان ئوتتۇرىھال سىنىپ مەۋجۇت بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىستېمال تەلپى ۋە مىقدارى ناھايىتى يۇقىرى. دۇنيانىڭ ئالاھىدە قىممەت باھالىق تاۋارلار ئىستېمالى جەھەتتە ختاينى بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. چەتئەلگە

[7]Zitser Joshua, " Twitter blocks 'dehumanizing' Chinese Embassy tweet claiming Uighur women are no longer 'baby-making machines'", Business Insider, 09.01.2021 <https://www.businessinsider.com/twitter-dehumanizing-chinese-embassy-tweet-about-uighurs-blocked-2021-1>

ساياهەتكە چىققان (بۇ سىنىپتىكى) خىتايلار غايەت زور سوممىلىق قىممەت باھالىق تاۋارلارنى سېتىۋېلىپ قايتىپ كېتىدۇ. لېكىن ئۇلار خىتايدا بۇنداق يۇقىرى سوممىلىق سودىنى قىلمايدۇ، چۈنكى بۇ خىل مەھسۇلاتلار خىتايدا قىممەت. بۇنىڭ بىلەن غايەت زور مىقداردىكى پۇل خىتايدىن باشقا دۆلەتلەرگە ئېقىپ كەتمەكتە. خىتاي يېقىندىن بېرى ئوتتۇرىھال سىنىپتىكى پۇقرالىرىنى نىشان قىلغان ئىقتىساد مودېلىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى پىلانلىماقتا.

يەنە بىر تەرەپتىن ئامېرىكا بىلەن بولغان رىقابەت ۋە ۋىرۇس كەلتۈرۈپ چىقارغان تەمىنلەش زەنجىرىدىكى كىرىزىستىن كېيىن، چەت ئەل كارخانىلىرى خىتايدىن چىقىپ كېتىشكە باشلىدى. خىتاينىڭ تاۋارلىرىغا ھەددىدىن زىيادە تايىنىۋالغان دۇنيا ئىقتىسادىي ۋىرۇس مەزگىلدە بۇنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ھىس قىلشتى. شۇڭا بۇنىڭدىن كېيىن كۆپ دۆلەتلەر بەزى مەھسۇلاتلارنى ئۆز دۆلىتىدە ئىشلەپچىقىرىشى شۇنداقلا ھىندىستان، بىنگال ۋە ۋېيتنام قاتارلىق دۆلەتلەر يېڭى ئىكسپورت دۆلەتلىرى بولۇپ باش كۆتۈرىشى مۇمكىن. خىتاينىڭ بۇ تەدبىرلىرى مانا كەلگۈسىدىكى بۇ خىل ئېھتىماللىقلارغا قارىتىلغان. يەنە بىرى، خىتاينىڭ مايۇننىڭ شىركىتىنى ئەيىبلىشى ۋە تەكشۈرۈشكە باشلىشى خىتاي دۆلەت سىستېمىسىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن ھوقۇق مەركەزگە يەنىمۇ مەركەزلەشكەن ۋە تېخىمۇ دىكتاتورلىققا قاراپ ماڭدىغانلىقىنىڭ بەلگىسىدۇر.

ئامېرىكانىڭ ب د ت دىكى ئەلچىسىنىڭ تەيۋەنگە زىيارەتكە بېرىشى خۇا چۈنىنىڭ ئېيتقانداكى ترامپ ھۆكۈمىتىنىڭ ئاخىرقى قېتىملىق ساراڭلىقى ئەمەس، بەلكى ئامېرىكانىڭ خىتاي بىلەن بولغان رىقابەتتە تەيۋەننى داۋاملىق ئىشلىتىدىغانلىقىنىڭ بېشارىتى بولۇشى مۇمكىن. بايدىن كەلگەندىن كېيىن تەيۋەن بىلەن بولغان مۇناسىۋەت قانداق بولشىدىن قەتئىينەزەر تەيۋەن يەنىلا ئامېرىكا تەرىپىدىن قوغدىلىدۇ. لېكىن ترامپقا ئوخشاش توختىماي ياردەم بېرىپ تەيۋەننىڭ يۈكىنى ئېغىرلىتىۋەتمەسلىكى مۇمكىن. چۈنكى تەيۋەننى

ھەددىدىن زىيادە ئالدىغا ئىتتىرىش خىتاي تەرەپنىڭ تەيۋەننىڭ خىتايغا يېقىنلا بولغان ئاراللىرىنى بېسىۋېلىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن. شۇڭا بەزى تەتقىقاتچىلار دېگەندەك، بايدىننىڭ بىر قەدەر يۇمشاق تەيۋەن سىياسىتى دەل تەيۋەن ئۈمىد قىلغان سىياسەت بولۇشى مۇمكىن.

بۇنىڭدىن باشقا، خىتاي تەرەپنىڭ ۋەتەندىكى خەلقىمىزگە يۈرگۈزۈۋاتقان سىياسەتلىرىدىن ئوچۇق ئاشكارا تېنىۋېلىۋاتقانلىقى ئۇلارنىڭ نە قەدەر يالغانچى ۋە ھىيلىگەر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. خىتاي ئالاھىدە بىر ئەھۋال بولمىسا، قىلغان بۇ جىنايەتلىرىنى ھەرگىزمۇ تەن ئالماسلىقى مۇمكىن. ئەگەر ئۇيغۇرلار ناھايىتى بەختلىك ياشاۋاتقان بولسا نېمىشقا ھېچكىم ئۇلار بىلەن ئالاقە قىلالمايدۇ. ئەگەر بىرى يەنە بىرىنى ئۈچىنچى تەرەپكە يامانلىق قىلدىڭ دەپ ئەيىبلەنگەن بولسا، ئۇنىڭ ئەيىپلىشىنى قۇرۇق گەپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئۈچىنچى تەرەپنىڭ قانداق ياخشى ئىكەنلىكىنى كۆپچىلىككە كۆرسىتىشى كېرەك ئەمەسمۇ؟ لېكىن ئۇلار چەتئەلدىكى پەرزەنتلىرى بىلەنمۇ ئالاقە قىلالمايۋاتىدۇ، دېمەك بۇ يەردە يالغان سۆزلەۋاتقان خىتاي تەرەپ. بۇنداق يالغانچىلىقلارغا ۋاقىتتا رەدىيە بىلدۈرۈپ دۇنيا جامائەتچىلىكىگە بىلدۈرۈش تولىمۇ مۇھىم. بۇ ماقالىنى خىتاينىڭ ئەمەس، باشقا بىر چەتئەللىكنىڭ يېزىپ بېرىشىمۇ ئويلىنىشقا تېگىشلىك بىر مەسىلە. دېمەك ئالدىمىزدىمۇ خىتاينىڭ ۋەتەننىڭ ئەھۋالى ھەققىدىكى يالغانچىلىقلىرى يەنە داۋاملىشىدۇ. مەسىلىنىڭ نېگىزى بولسا بۇنىڭغا قارىتا نېمە قىلىش كېرەك، دېگەندىن ئىبارەت.

ۋىروس سەۋەبى بىلەن دۇنيا سىياسىتى، بولۇپمۇ غەرب دۆلەتلىرى بىر كىرىزىسنىڭ ئىچىگە كىرىپ قالدى، خىتاي بولسا ۋىروسنىڭ زەربىسىگە ئازراق ئۇچرىغاندەك كۆرۈنمەكتە. خىتاي بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ دىپلوماتىيە جەھەتتىن بەزى خاتالىقلارنى ئۆتكۈزۈمەكتە. مەسىلەن، ئاۋسترالىيەنىڭ يوللۇق

تەلەپلىرىگە قارىتىلغان يولسىزلا رەجە ئۆچ ئېلىش تەدبىرلىرى، كىچىككىنە تەنقىد قىلغان دۆلەتلەرگە قارىتا ئېيتىلغان قوپال ۋە تەكەببۇر سۆزلەر، مەبلەغ سېلىشنى سىياسىي مەنپەئەت ئېلىشنىڭ ۋاسىتىسى قىلىۋېلىش، بىر تەرەپلىملىك كېڭەيمىچىلىك قىلىش، سەمىمىي بولماسلىق ... قاتارلىقلار. بۇنىڭدىن باشقا ۋىرۇسنىڭ دەسلەپكى ئەھۋالىنى يوشۇرۇشى ۋە بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ھۆججەتلەرنىڭ ئاشكارىلىنىش شۇنداقلا دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتى ۋىرۇسنىڭ مەنبەسىنى سۈرۈشتۈرۈش ھەيئىتىنىڭ بۇ قېتىمىمۇ خىتايغا كىرگۈزۈلمەسلىكى خىتايغا بولغان گۇماننى تېخىمۇ ئاشۇرىدۇ. تېخىمۇ مۇھىم بولغىنى شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈلۈۋاتقان زۇلۇملارنىڭ ھېچبىرىنى ئېتىراپ قىلماسلىقى، ئەكسىچە رىئال ئەھۋال، بىتەرەپ ئورگانلارنىڭ بۇنىڭغا ئائىت پاكىتلىرى ۋە چەتئەلدىكى ھەر بىر شەرقىي تۈركىستانلىقنىڭ ئائىلىسى بىلەن نورمال ئالاقە قىلالماسلىقى ۋە بۇنىڭمۇ دۇنياغا ئاشكارا بولۇشى خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى نامايەن قىلماقتا.

بۇلار ئەمەلىيەتتە خىتاينىڭ ئىقتىسادىي كۈچىنىڭ باشقا دۆلەتلەرگە نىسبەتەن پايدىلىق ئورۇنغا ئۆتكەن بولسىمۇ لېكىن يۇمشاق كۈچ ۋە دىپلوماتىيە جەھەتتىن پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قېلىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ۋىرۇسنىڭ خىتاينىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى يوشۇرۇشى سەۋەبىدىن تارقىلىشى، مايۇن قاتارلىق مىليادىرلارنىڭ قولغا ئېلىنىشى، كىشىلىك ئەركىنلىكنىڭ ھەددىدىن زىيادە چەكلىنىشى ۋە ھوقۇقنىڭ ھەددىدىن زىيادە مەركەزگە مەركەزلىشىشى خىتايچە سىستېمىغا بولغان ئىشەنچىنىڭ ئاجىزلىشىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بەلكىم نۇرغۇن دۆلەتلەر خىتايچە دۆلەت سىستېمىسىغا بولغان قىزىقىشىنى يوقىتىشى مۇمكىن. (تەبىئىي، دىكتاتور ھاكىمىيەتلەر خىتايچە سىستېمىنى يەنىلا ياخشى كۆرۈشى مۇمكىن.) بۇ ئەمەلىيەتتە خىتاي ئۈچۈن چوڭ بىر يوقىتىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. يەنى 2019 - يىلىدىن بۇرۇن خىتاي ھەم سىياسىي تۈزۈم ھەم ئىقتىساد مودېلى جەھەتتە غەربنىڭ ئورنىنى ئېلىشتەك

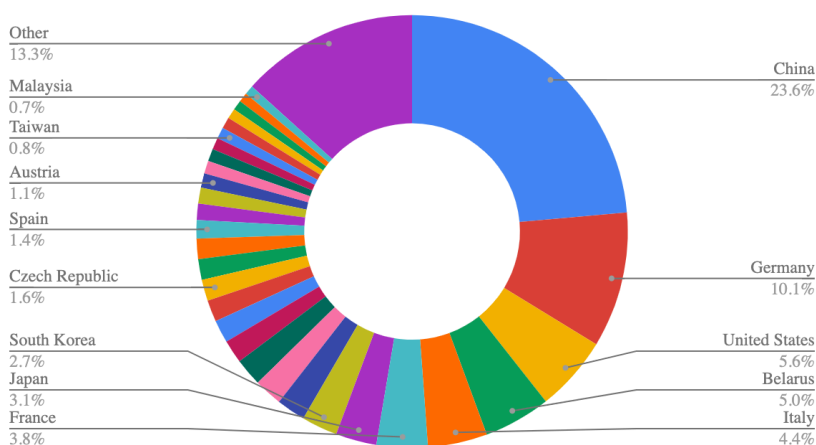
يۇشۇرۇن ئىقتىدارغا ئىگە بولغان بولسىمۇ، 2019- يىلىدىن كېيىن پەقەت ئىقتىسادىي جەھەتتىكىلا جەلپ قىلىش كۈچىنى ساقلاپ قالالدى دەپ قارىساق بەك خاتالاشقان بولمايمىز.

رۇسىيە، ئوكئانىيە دۆلەتلىرى ۋە خىتاي مۇناسىۋەتلىرىگە دائىر ھەپتىلىك
خەۋەرلەر
(12.01.2021 — 05.01.2021)
تەييارلىغۇچى: مەلىكەزادە

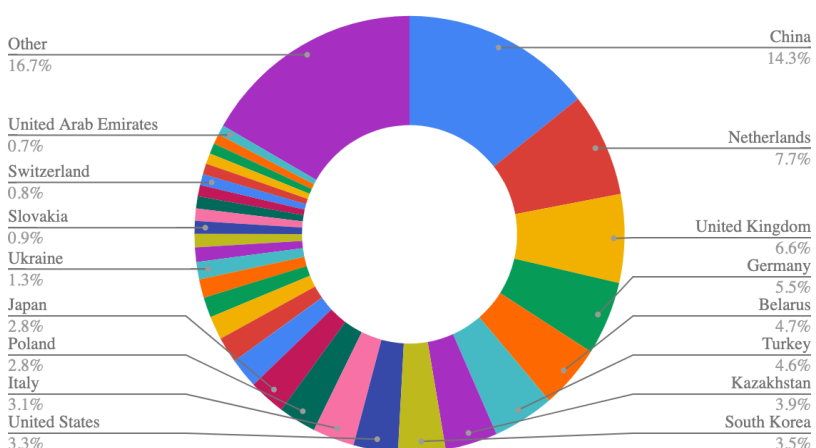
1. پۈتۈن دۇنيا رەھبەرلىرى، بولۇپمۇ ئامېرىكانىڭ ئىتتىپاقداشلىرى 6- يانۋاردىكى ئامېرىكا دۆلەت مەجلىسى بىناسىغا ھۇجۇم قىلىش ۋەقەسىگە ناھايىتى ئەپسۇسلۇق بىر نەزەردە قاراۋاتقاندا، رۇسىيەنىڭ پوزىتسىيەسى خىتاي ۋە ئىران بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ، ئامېرىكاغا زەربە بېرىش ۋە ئۇنىڭ دېموكراتىيەسىنى مەسخىرە قىلىش بولدى. ۋەقەدىن كېيىن، رۇسىيە فېدراتىپ ھۆكۈمەت باياناتچىسى مارييا زاخاروۋا فېسبۇكتا: «ئامېرىكا سايلام سىستېمىسىنىڭ ناھايىتىمۇ ئىپتىدائىي، زامانىۋى دېموكراتىيەنىڭ ئۆلچەملىرىگە ماسلاشمىغان، ھەر تۈرلۈك زورلۇقلارغا پۇرسەت تۇغدۇرۇۋاتقان بىر سىستېما ئىكەنلىكىنى قايتا تەكىتلەيمىز، ئامېرىكا مېدىيالىرى سىياسىي زىددىيەتلەرنىڭ قورالغا، ئامېرىكا جەمئىيىتىنىڭ قۇتۇبلىشىغا تۈرتكە بولغان زور سەۋەبلەرنىڭ بىرىگە ئايلىنىپ قالدى» دەپ يازدى. دەل مۇشۇ ۋاقتتا، خىتاي تاشقى ئىشلار باياناتچىسى خۇا چۈنيىڭمۇ «خوڭكوڭدىكى نامايىشتا نامايىشچىلارنى ئاقلىغان ئامېرىكىلىقلار نېمىشقا ئۆز دۆلىتىدىكى ۋەقەنى باشقىچە نۇقتىدا چۈشەندۈرىدۇ؟ ئامېرىكا ۋەقە تۇغدۇرغانلارنى ئەيىبلەنگەنلەر نېمىشقا خوڭكوڭدىكى قالايمىقانچىلىق چىقارغۇچىلارنى «ئەركىنلىك جەڭچىلىرى» دەپ مەدھىيەلەيدۇ؟» دەۋاتتى. ئىران پېزىدېنتىنىڭ ئىنكاسىمۇ يۇقىرىقى ئىككىيلەننىڭكىدىن پەرقلەنمەيدىغانلىقى دۇنيا ئەھلىنىڭ دىققىتىدىن چەتتە قالمىدى، ئەلۋەتتە.

2. يېقىنقى ئىككى يىلدىن بۇيان، رۇسىيەنىڭ ئىتتىپاقداشلىرى بېلارۇس ۋە ئۇكرائىنا بىلەن بولغان سودا ھەمكارلىقىدا زور دەرىجىدە تۆۋەنلەش كۆرۈلگەن، 2020- يىلنىڭ ئاخىرىدىكى ستاتىستىكىلارغا ئاساسلانغاندا، خىتاي يەنىلا رۇسىيەنىڭ ئەڭ چوڭ سودا ھەمكارچىسى^[8]، بولۇپمۇ، سىياسىي سوغۇقچىلىقلارنىڭ نەتىجىسى سۈپىتىدە، خىتاي ئاۋسترالىيەدىن كۆمۈر سېتىۋېلىشنى توختاتقاندىن كېيىن، رۇسىيە پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، خىتاي بىلەن بولغان سودا مۇناسىۋىتىنى كۈچەيتمەكتە ۋە خىتايغا ئىلگىرىدىكىدىن ئىككى ھەسسە كۆپ مىقداردا كۆمۈر ئېكسپورت قىلماقتا ئىكەن.

Russia's import partners Nov 2020 y/y

Russia's export partners Nov 2020 y/y

[8] گرافىكلارنىڭ مەنبەسى:

<https://www.intellinews.com/china-remains-russia-s-biggest-trade-partner-trade-volumes-with-belarus-ukraine-down-with-uk-up-199376/>

دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ئېنېرگىيە بايلىقلىرى ئىستېمالچىلىرىنىڭ بىرى بولغان خىتايى تەمىنلەش مەقسىتىدە، رۇسىيەدە كۆمۈر، تەبىئىي گاز ۋە نېفىت - خىمىيە مەھسۇلاتلىرىنى يەتكۈزىدىغان تۇرۇبا يوللىرى كۆپەيتىلگەن. 2020 - يىلىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدە رۇسىيە پىرىنسىپىنى پۈتتىن خىتاي رەئىسى شى جىنپىڭ بىلەن تېلېفوندا كۆرۈشۈپ، ئېنېرگىيە ۋە سانائەتنى ئاساس قىلغان ساھەلەردە كەڭ كۆلەملىك ھەمكارلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇش ھەققىدە بىر پىكىرگە كەلگەن. شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ بۇ ھەقتىكى خەۋەرلىرىگە ئاساسلانغاندا، شى جىنپىڭ قىيىنچىلىقلار ئالاھىدە زور بولغان 2020 - يىلىدا رىشتىسى چوڭقۇر بولغان خىتاي - رۇسىيە مۇناسىۋەتلىرىنىڭ تېخىمۇ كۈچەيگەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ ساپ ئالتۇننىڭ كۈچلۈك ئوتتا سىنىلىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ھەقىقەتنى تېخىمۇ روشەن تونۇپ يەتكەنلىكىنى قەيت قىلغان. ئۇ يەنە خىتاي ۋە رۇسىيەنىڭ ئۆز - ئارا ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش ئارقىلىق، ئىككى دۆلەت مۇناسىۋىتىنى بۇزىدىغان ۋە ئۇلارنى ئايرىماقچى بولغان سىرتقى كۈچلەرگە تېخىمۇ ئۈنۈملۈك تاقابىل تۇرالايدىغانلىقىنى، شۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە، خەلقئارادا ئادالەت ۋە ھەققانىيەتنى ھىمايە قىلىدىغان كۈچلۈك مۇداپىئە سىپىنى ھاسىل قىلالايدىغانلىقىنى ئېيتقان، شۇنداقلا، ئىككى دۆلەت بىرلىشىپ، ئامېرىكا ۋە ياۋروپادىن كېلىۋاتقان زەربىگە تاقابىل تۇرۇش تەكلىپىنىمۇ ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويغان [9].

مۇلاھىزە:

دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ئېنېرگىيە ئىستېمالچىسى بولغان خىتاي، ئاساسلىق ئېنېرگىيە ئېكسپورت دۆلەتلىرىنىڭ بىرى بولغان رۇسىيە بىلەن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان سودا ئالاقىسىدىن ئۇزۇن يىللاردىن بېرى مەنپەئەتلىنىپ كېلىۋاتقان ئىدى، بۇ مۇناسىۋەت خىتايىنىڭ يېقىنقى مەزگىلدىكى ئامېرىكا بىلەن بولغان سودا ئۇرۇشى ۋە ئۇنىڭدىن كېلىپ چىققان ئاۋسترالىيە ۋە ياۋروپا سىياسىي

[9] 新华网·“习近平同俄罗斯总统普京通电话”·2020年12月28日
http://www.xinhuanet.com/politics/2020-12/28/c_1126918563.htm

http://www.xinhuanet.com/politics/2020-12/28/c_1126918563.htm

سوغۇقچىلىقى جەريانىدا تېخىمۇ كۈچەيدى. شى جىنپىڭ ئۆز دۆلىتىنىڭ ئېنېرگىيە بايلىقلىرى بىلەن تەمىنلىنىشىنىڭ ئۈزۈلۈپ قالماستىقىنى، بولۇپمۇ ئامېرىكا بىلەن قارشىلىش تۈپەيلى ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈپ قالماستىقىنى ئۈمىت قىلدۇ، شۇ سەۋەبتىن رۇسىيەنى چىڭ تۇتۇش ئۇنىڭ مۇھىم پىلانلىرىنىڭ بىرى. شۇنداقلا، قاچانغىچە داۋاملىشىشى ئېنىق بولمىغان بۇ سوغۇق ئۇرۇشتا رۇسىيە يەنە خىتاينىڭ ئېنېرگىيە بىخەتەرلىكىنى ھەل قىلىشتىكى تايانچىسى. رۇسىيەمۇ 2014- يىلى قىرىم ئارىلىنى بېسىۋالغاندىن بۇيان، ئامېرىكا ۋە ياۋروپا تەرەپتىن كېلىۋاتقان سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي بېسىمغا تاقابىل تۇرۇشتا خىتاي بىلەن ھەمكارلىشىشنى ئۈنۈملۈك يول دەپ قارايدۇ. مۇناسىۋەتلىك خەۋەرلەردە دېيىلىشىچە، شى جىنپىڭ ۋە پۈتۈن ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى تەبىئىي بايلىق سودىسىنى 200 مىليارد دوللارلىق سوممىغا يەتكۈزۈشنى پىلان قىلغان.^[10]

ئەمما، پۈتۈن دۇنيا خىتاي كېڭەيمىچىلىكى ۋە ئىدىيە سىڭدۈرمىچىلىكىدىن ئەندىشە قىلىۋاتقان ۋە مۇداپىئە كۆرۈۋاتقان ھازىرقى ۋەزىيەتتە، رۇسىيەمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. رۇس مۇتەخەسسسلرى ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنى زىيادە كۈچەيگەن سودا مۇناسىۋەتلىرى تۈپەيلى ئىقتىساد ۋە سىياسەتتە خىتاينىڭ بېقىندىغان ھالغا چۈشۈپ قېلىشتىن ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرىدۇ. بۇرۇنقى مەزگىللەردىكى تەبىئىي گاز سودىلىرىدا خىتاي باھانى كۈچەپ باسقان سەۋەب بىلەن رۇسلاردا نارازىلىق شەكىللەنگەن ئەھۋاللارمۇ مەۋجۇت بولغان.^[11]

3. خىتاي ئاۋسترالىيە ئېكسپورتىغا نىسبەتەن داۋاملىق سوغۇق پوزىتسىيە تۇتماقتا. ئۆتكەن يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ زور دەرىجىدە

[10]CSIS, "China and Russia: Economic Unequals", Jul 15, 2020, <https://www.csis.org/analysis/china-and-russia-economic-unequals>

[11]Henderson H., "The Price Debate over Russian Gas Exports to China", Sep 2011.

يېرىكلەشكەن ئاۋسترالىيە - خىتاي دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلىرى خىتاينىڭ ئاۋسترالىيە كۆمۈرى ۋە يېزا- ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتىغا چەكلىمە قويۇشى بىلەن نەتىجىلەنگەن ئىدى، خىتاي ھۆكۈمىتى ئۆزلىرىنىڭ قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى ساھەسىنىڭ ئاۋسترالىيەنىڭ تۆمۈر رۇدىسىغا ئىنتايىن ئېھتىياجلىق بولۇشىغا قارىماستىن، يەنىلا ئۈچتىن بىر قىسىم ئېكسپورتىنى قىسقارتتى. 7- يانۋاردىكى ئىقتىسادىي ئۇچۇر ۋە سانلىق مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، ئاۋسترالىيە ئالتۇنىنىڭ ئومۇمىي ئېكسپورتى %3 ئاشقان بولسىمۇ، خىتاي ئېكسپورتى %10 تۆۋەنلىگەن ۋە يېقىنقى تۆت ئايدىن بۇيانقى ئەڭ تۆۋەن سەۋىيەگە چۈشكەن.

كورونىڭ يامرىشى بىلەن خىتاينىڭ تىنچ ئوكياندىكى ئارال دۆلەتلەردە ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرى ئاستىلىدى ۋە سىياسى تەسىرچانلىقى ئاجىزلىدى. دەل مۇشۇ پۇرسەتتە، ئاۋسترالىيە ھۆكۈمىتى ئۆزلىرىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى ئارال دۆلەتلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىنى جانلاندىرۇپ، خىتاينىڭ ئىدىيە سىڭدۈرۈمچىلىك قىلمىشلىرىغا تاقابىل تۇرۇشتىن ئىبارەت مۇھىم تەدبىرلەرنى ئالدى. باش مىنىستىر سكوت موررىسون ئاۋسترالىيەنىڭ بۇ قوشنىلارنى ۋىرۇسقا قارشى ۋاكسىنا بىلەن تەمىنلەشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بەش يۈز مىليون ئاۋسترالىيە دوللىرى قىممىتىدىكى مەبلەغ ياردىمى ئەۋەتىدىغانلىقىنى، شۇ ئارقىلىق بۇ دۆلەتلەرنىڭ «كەڭ كۆلەمدە ۋىرۇسقا تاقابىل تۇرۇش» خىزمىتىنى قوللايدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى^[12].

ئاۋسترالىيە يېقىندا يەنە قوشنا ئارال دۆلەتلەر ئىچىدە نوپۇسى ئەڭ كۆپ بولغان دۆلەت فىجى بىلەن ۋەكىل خاراكتېرلىك كېلىشىمنامە ئىمزالاپ، ئىككى دۆلەتنىڭ ھەربىي ئىشلار ساھەسىدە ئۆز-ئارا يېقىن ھەمكارلىقتا

[12]The Straits Times, "Australia makes gains in Pacific islands as Covid-19 hinders China", Jan 4, 2021, <https://www.straitstimes.com/asia/australianz/australia-makes-gains-in-pacific-islands-as-covid-19-hinders-china>

بولدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ختاي ئۇزۇندىن بېرى ئاۋسترالىيە ۋە يېڭى زېلاندىيە بىلەن ئۇلارنىڭ تىنچ ئوكيان رايونىدىكى قوشنىلىرى ئارىسىدا ئۆز تەسىرىنى كۈچەيتىشنى نىشان قىلغان «دوست تالاشىش» ئويۇنىنى ئويناپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، بۇ قېتىمقى ۋىرۇس مەسىلىسىدە، ئىقتىساد ۋە مېدىتسىنادا نىسبەتەن ئاجىز بۇ دۆلەتلەرگە قارىتا «دوستلۇقنى يېتەرلىك يەتكۈزەلمەي قالدى»، يەرلىك ئانالىزچىلارنىڭ ئېيتقىنىدەك، ھالقىلىق پەيتتە يەنىلا ئاۋسترالىيە ئۇلارغا ياردەم قولىنى سۇنۇشنى ئۇنتۇپ قالمىدى.

ختاي تەرىپىدىن ئامېرىكا ۋە ئاۋسترالىيەگە قارشى پائالىيەت قىلىشنىڭ بازىسىغا ئايلاندۇرۇلغان بۇ رايون جەمئىي 13 مىليون نوپۇسقا ئىگە 14 ئارال دۆلەتتىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، دىپلوماتىيە خادىملىرى ۋە ئىستىخبارات ئورۇنلىرى بېيجىڭنىڭ ئىراقىنى نىشانىنىڭ مەزكۇر رايوندا ھەربىي بازار قۇرۇۋېلىش، شۇ ئارقىلىق ئاۋسترالىيە ۋە ئامېرىكا ھەربىي ئىستراتېگىيەسىنى قالايمىقان قىلىش بولۇپ قېلىشى مۇمكىنچىلىكىدىن ئەندىشە قىلىپ كەلگەنىدى.

ئەلۋەتتە، ۋىرۇس مەزگىلىدە ختاي ھەرىكەتتىن تامامەن توختاپ قالغىنى يوق. 2019 - يىلى ختاي تەيۋەننى ئېتىراپ قىلمايدىغان ئىككى دۆلەت - سولومون ئارىلى ۋە كىرىباتىغا يېڭى باش ئەلچى تەيىنلىگەن ۋە 2020 - يىلى مەزكۇر دۆلەتلەر بىلەن بولىدىغان دىپلوماتىك مۇناسىۋەتنى ۋىرۇسنىڭ تەسىرىگە ئۇچراتمايدىغانلىقىنى، ئۇلار ئارىسىدىكى ئىقتىسادىي ھەمكارلىق ۋە ياردەمنى ئۈزۈپ قويمايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەنىدى. ختاي تەرەپ ئۆزلىرىنىڭ «تېببىي ئۇچۇرلاردىن بىرلىكتە بەھرىلىنىش ۋە ۋىرۇستىن قوغدىنىش بۇيۇملىرىنى

يەتكۈزۈش» ياردىمى بەدىلىگە، «بىر بەلباغ، بىر يول» ئىستراتېگىيەسىنىڭ تەركىبى قىسمى بولغان پاپۇئا يېڭى گېنىيەدە يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول ياساش ۋە سولومون ئارىلىدا چوڭ كۆلەمدىكى تەنھەرىكەت مەيدانى قۇرۇش تۈرلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى.

گەرچە خىتاي تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقى ئۆزلىرىنىڭ بۇ رايوندىكى دۆلەتلەر بىلەن «پايدا - زىياندا ئۆتكۈزۈۋەتمەسلىك، گۇرۇھۋازلىق قىلىش ۋە سوغۇق ئۇرۇش پىسخىكىسى شەكىللەندۈرۈشتىن كۆرە، ئۆز - ئارا ھۆرمەتلىشىدىغان ۋە بىر - بىرىنى قوبۇل قىلىشىدىغان ئاتموسفېرا پەيدا قىلىپ، مۇقىملىق ۋە گۈللەنىشكە يول ئېچىش» قا كۈچەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ كەلگەن بولسىمۇ، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ داۋاملىق تىنچ ئوكياندىكى ئاساسلىق قىرغاقلاردا ۋە ئامېرىكانىڭ ھاۋاي بويلىرىدا چوڭ تىپتىكى ھەربىي پورت قۇرۇشقا ئۇرۇنۇشلىرى كىشىنى خاتىرجەم قىلمايدۇ.

تېخى ئۆتكەن ئايدا ئىمزالانغان «خىتاي - پاپۇئا يېڭى گېنىيە چۈشىنىش كېلىشىمى» دە، خىتاي تەرەپ پاپۇئا يېڭى گېنىيەنىڭ جەنۇبىدا، يەنى ئاۋسترالىيەنىڭ بوسۇغىسىدا دېڭىزچىلىق بازىسى قۇرۇشقا 150 مىليون ئامېرىكا دوللىرىلىق مەبلەغ سالدىغانلىقى قەيت قىلىنغان. دېڭىز مەھسۇلاتلىرى كەم بولغان نامرات بۇ رايوندا بەرپا قىلىنماقچى بولغان بۇ مۇئەسسەسە ئاۋسترالىيەگە نىسبەتەن كۈچلۈك گېئو - پولىتىكىلىق مەنىگە ئىگە.

مۇلاھىزە:

ۋاشىنگتون ۋە كانبېررادىكى سىياسەت بەلگىلىگۈچىلەر تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرنى «خىتاي مەبلەغى» دېيىلگەن تاشقى قەرزىلەردىن يىراق بولۇشقا ئاگاھلاندۇرۇپ كەلگەن بولۇشىغا قارىماي، يېقىنقى ئون يىل مابەينىدە

ختاينىڭ تىنچ ئوكيان رايونىدىكى دۆلەتلەرگە ياردەم ۋە قەرز ھېسابىدا سالغان مەبلەغى ئاز دېگەندىمۇ 1.7 مىليارت ئامېرىكا دوللىرىغا يەتتى. خىتاي تەرىپىدىن «ئامېرىكىنىڭ قورچىقى» دېيىلگەن ئاۋسترالىيەنىڭ بۇ رايوندىكى پەقەت 2018- يىلىدا قاتناش- مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشى ئۈچۈن سالغان مەبلەغىلا ئىككى مىليارد ئاۋسترالىيە دوللىرى (تەخمىنەن 1.54 مىليارد ئامېرىكا دوللىرى) بولغان. ئامېرىكامۇ ئاقساراي دۆلەت بىخەتەرلىكى كونسۇلىدا تىنچ ئوكيان دۆلەتلىرى ئىشخانىسىنى قۇرۇپ، پىكىرداش دۆلەتلەر ئارا سىياسەت ۋە تەدبىر ئورتاقلىشىدىغان قۇرۇلما بىلەن تەمىنلىگەندى [13].

ۋىرۇس ئېلىپ كەلگەن ئىقتىسادىي ئۈزۈكچىلىكنىڭ داۋاملىشىشىغا ئەگىشىپ، مەزكۇر رايوندىكى گېئو- ئىستراتېگىيەلىك كۈچ تاللىشىمۇ يەنە بىر مەزگىل جەددىي رەۋىشتە داۋاملىشىدۇ. يۇقۇم سەۋەبلىك بۇرۇنقىدىنمۇ ئاجىزلىشىپ، سىرتنىڭ ياردىمىگە تېخىمۇ ئېھتىياجلىق بولۇپ قالغان بۇ دۆلەتلەرنىڭ خىتاينىڭ ئۆز مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئىستراتېگىيەلىك مۇھىت بەرپا قىلىۋېلىشىغا تاقابىل تۇرۇش- ئامېرىكا ۋە ئاۋسترالىيەنىڭ نۆۋەتتىكى مۇھىم خىزمەتلىرىنىڭ بىرىدۇر.

[13] Department of Foreign Affairs and Trade of Australia, <https://www.dfat.gov.au/geo/pacific/development-assistance/Pages/australian-infrastructure-financing-facility-for-the-pacific>

ختاي ئىچكى ۋەزىيىتى
(10.01.2021 — 04.01.2021)
مۇھەممەت ئەلى

■ 1. ختاي جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىدىن ئېلىنغان ئۇچۇرغا ئاساسلانغاندا، ختاي 2020-يىلى ختاي بويىچە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرى قورال ئىشلىتىش، پارتلىتىش قاتارلىق قانۇنغا خىلاپ جىنايىتى ئىشلار دېلوسىدىن 20 مىڭدىن ئارتۇقنى پاش قىلىپ، 90 دىن ئارتۇق جىنايەت شايكىلىرىنى بىتچىت قىلغان، 20 مىڭدىن ئارتۇق جىنايەت گۇماندارىنى قولغا ئالغان، 140 توننىدىن ئارتۇق قانۇنسىز پارتلىتىش دورىسى، 200 مىڭ دانىدىن ئارتۇق پىستان، ئوۋ مىلتىقى، يەل مىلتىق، پۇرۇق مىلتىقى، مىخ ئېتىش ئەسۋابىدىن ئۆزگەرتىلگەن مىلتىق قاتارلىق تۈرلۈك قانۇنسىز قورالدىن 76 مىڭنى يىغىۋالغان. ختاي بويىچە قورال ساقلاش، جىنايەت ئۆتكۈزۈش نىسبىتى بۇلتۇرقى ئوخشاش مەزگىلدىكىدىن %12.5، %15.4 تۆۋەنلىگەن.^[14]

■ 2. ختاينىڭ مەركەز سىياسىي قانۇن خىزمىتى يىغىنىدىن كەلگەن خەۋەردە مۇنداق دېيىلدى: 2020-يىلى 11-ئاينىڭ ئاخىرىغىچە، مەملىكەت بويىچە قارا گۇرۇھقا چېتىشلىق 3584 تەشكىلات، رەزىللىككە چېتىشلىق 11 مىڭ 119 جىنايەت گۇرۇھى قانۇن بويىچە بىتچىت قىلىندى، بىتچىت قىلىنغان قارا گۇرۇھ ئالدىنقى 10 يىلنىڭ يىغىندىسىغا باراۋەر. ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى نازارەت قىلىش كومىتېتىغا ماسلىشىپ، قارا جەمئىيەتكە،

[14] <2020年公安机关破获枪爆违法犯罪案件2万余起>、新华网、2021年01月04日、http://www.xinhuanet.com/legal/2021-01/04/c_1126945248.htm

رەزىللىككە چېتىلىدىغان چىرىكلىك ۋە «مۇھاپىزەت كۈنلۈكى» مەسىلىسىدىن 81 مىڭ 400 نى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى ، 68 مىڭ 100 كىشىگە پارتىيە ئىنتىزامى ، ھۆكۈمەت ئىشلىرى بويىچە چارە كۆردى ، 922 كىشىنى ئەدلىيە ئورگانلىرىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى.^[15]

مۇلاھىزە:

خىتاينىڭ دۆلەت مۇداپىئە چىقىمى ئامېرىكادىن قالسىلا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ ناھايىتى چوڭ بىر رەقەم ، ئەمما 2010- يىلدىن كېيىن خىتاينىڭ دۆلەت ئىچى بىخەتەرلىك چىقىمى دۆلەت مۇداپىئە چىقىمىدىن ئېشىپ كېتىشكە باشلىدى ، 2017- يىلىغا كەلگەندە بۇ پەرق 18 % ئۆزلەپ ، دۆلەت مۇداپىئە چىقىمى 161مىليارد 532مىليون دوللار ، دۆلەت ئىچى بىخەتەرلىك چىقىمى 191مىليارد 492مىليون دوللارغا يەتتى^[16]. بۇنىڭدىن خىتايدىكى ئىچكى مۇقىملىق مەسىلىسىنىڭ قانچىلىك ئېغىر ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بۇ ئېشىشنىڭ مەلۇم بىر قىسمى شەرقىي تۈركىستان ۋە تىبەتتىكى دۆلەت تېررورىزىمىنىڭ كۈچىيىشى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك.

2020- يىلدىكى بۇ سانلىق مەلۇماتلارغا قارىغاندا خىتايدا ئىچكى مۇقىملىق مەسىلىسى يەنىلا ئېغىر دېيىشكە بولىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن ياشانغان نوپۇسنىڭ كۆپىيىشى ، ئىشسىزلىقنىڭ ئېشىشى ۋە ئىقتىساد ئېشىشى سۈرئىتىنىڭ ئاستىلىشى بىلەن دۆلەت ئىچى بىخەتەرلىك مەسىلىسى تېخىمۇ چوڭ بىر مەسىلىگە ئايلىنىشى مۇمكىن. تارىختا نۇرغۇن خىتاي سۇلالىلىرى ئىچكى ئىسياندىن يىقىلغان ئىدى. كوممۇنىستىك پارتىيە ئۈچۈنمۇ بۇ چوڭ

[15] <这组数据是你我安全感的来源 全国依法打掉涉黑组织3584个>、新华网、2021年1月10日、http://www.xinhuanet.com/legal/2021-01/10/c_1126965959.htm

[16] Adrian Zenz, "China's Domestic Security Spending: An Analysis of Available Data", The Jamestown Foundation, March 12, 2018, <https://jamestown.org/program/chinas-domestic-security-spending-analysis-available-data/>

بىر تەھدىت دېيىشكە بولىدۇ.

■ 3. خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى تۈزۈش كىرگۈزۈلگەندىن كېيىنكى «خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ بىرلىك سەپ خىزمىتى نىزامى» نى بېسىپ تارقىتى.

2021- يىلى 1- ئاينىڭ 5- كۈنى خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى تۈزۈش كىرگۈزۈلگەندىن كېيىنكى «خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ بىرلىك سەپ خىزمىتى نىزامى» نى بېسىپ تارقىتى.

سەيشەنبە كۈنى ئېلان قىلىنغان بۇ بەلگىلىمىدە: «(بىز چوقۇم) ئىدىيەۋى يېتەكچىلىكنى كۈچەيتىپ، چەت ئەلدىكى خىتاي پۇقرالىرى ۋە چەت ئەلدىكى ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ۋەتەنگە، كوممۇنىستىك پارتىيەگە ۋە خىتايچە سوتسىيالىزمغا بولغان قىزغىن مۇھەببەتنى ئىلگىرى سۈرۈشىمىز كېرەك» دېيىلگەن. بۇ ھۆججەتتە يەنە «تەدبىر قوللىنىپ «تەيۋەن مۇستەقىللىق كۈچلىرى» نى توسۇپ، خىتاينىڭ چەتئەللەردىكى يادرولۇق مەنپەئەتىنى تېخىمۇ ياخشى قوغداش كېرەك» دېيىلدى.

چەت ئەلدىكى خىتاي پۇقرالىرى ئارىسىدا بىرلىك سەپ خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇشنىڭ يېڭى سەھىپىسىدىن باشقا، بۇ نىزام يەنە «يېڭى ئىجتىمائىي قاتلام» غا ئالاقىدار يېڭى باب ۋە پاراگرافلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە خۇسۇسىي ئىگىلىك ۋە چەت ئەل شىركەتلىرىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك باشقۇرغۇچىلىرى، شۇنداقلا يېڭى تاراتقۇلار تىلغا ئېلىنغان.

مۇلاھىزە:

بۇلتۇر 11-ئاينىڭ 30- كۈنى خىتاي بۇ نىزامنامىگە قاراپ چىقىش يىغىنى ئاچقان ئىدى. ھازىر بۇنى رەسمىي ئېلان قىلدى. بۇ ئورگاننىڭ تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى ، ۋەزىپە دائىرىسى ھەققىدە بۆلەننىڭ 9- ساندا توختالغان ئىدۇق^[17].

شى جىنپىڭ ھاكىمىيەتكە كەلگەندىن بېرى بۇ جاسۇسلۇق ئورگانىنى تېخىمۇ كۈچلەندۈرۈشكە ئەھمىيەت بەردى. ئامېرىكا ھۆكۈمىتىمۇ بۇ ئورگانغا ئالاھىدە «كۆڭۈل بۆلمەكتە»^[18]. ھازىرقى يېڭى نىزامنامىگە قارايدىغانلا بولساق ، خىتاي بۇ ئورگاننىڭ دۆلەت ئىچى ۋە چەتئەلدىكى جاسۇسلۇق پائالىيەتلىرى ۋە كوممۇنىستىك پارتىيە تەشۋىقاتىنى كۈچەيتىشكە ئۇرۇنماقتا. ھەتتا چەتئەل مەبلەغ شىركەتلىرىدىكى يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدار ۋە تېخنىك خادىملارنىمۇ كۆزىتىشكە باشلايدىغانلىقى دېيىلگەن ، بۇ دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك نۇقتا.

بۇ سىرلىق ئورگان ئاللىقاچان باشقا دۆلەتلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىشقا باشلىدى. بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئورگاننىڭ چەتئەلدىكى جاسۇسلۇق ۋە تەشۋىقات پائالىيەتلىرى تېخىمۇ كۆپ توسقۇنلۇققا ئۇچرىشى مۇمكىن. دۆلەت ئىچىدە بولسا تېخىمۇ كۈچلۈك بىر شەكىلدە خىزمەت قىلىشى مۇمكىن.

■ 4. خىتايدا خىتاي ۋىرۇسى تەھدىتى.

[17] «خەلقئارا ۋەزىيەت: ئۇچۇر ۋە تەۋسىيەلەر - 9 سان» ، ئۇيغۇر تەتقىقات ئىنستىتۇتى ، 2020-يىلى 8- دىكابىر ، s. /25_2 8, https://www.uyi.org/ug/xelqara_weziyet_uchur_we_tewsiyeler_9_san

[18] Michael R. Pompeo, "U.S. Imposes Sanctions on People's Republic of China Officials Engaged in Coercive Influence Activities", United States Department of State, 04.12.2020, <https://www.state.gov/u-s-imposes-sanctions-on-peoples-republic-of-china-officials-engaged-in-coercive-influence-activities/>

2021-يىلى 1-ئاينىڭ 4- كۈنى خىتاينىڭ شەندۇڭ ئۆلكىسى چىڭ داۋ شەھىرىدە ئەنگلىيەدە بايقالغان ئۆزگەرگەن خىتاي ۋىرۇسىنىڭ ئۆزگەرگەن يېڭى تىپى بايقالدى^[19].

1-ئاينىڭ 6- كۈنى خىتايدا 63 خىتاي ۋىرۇسى يۇقۇملانغۇچى بايقالدى. بۇنىڭ 11- سىرتىن كىرگەن ۋىرۇس 52سى خىتاي ئىچىدىكى ۋىرۇس ئىكەن^[20]. 1- ئاينىڭ 9- كۈنى بۇ سان 69 غا يەتتى^[21] ۋە بۇ 5 ئايدىن بۇيانقى ئەڭ كۆپ سان. بۇ بايقالغان يۇقۇملانغۇچىلارنىڭ كۆپ سانلىقى خېبېي ئۆلكىسىدە بولغاچقا، خېبېي ئۆلكىسى شى جيا جۇاڭ شەھىرىدىكى ئۈچ مەمۇرى كادىر جازالاندى ۋە شى جيا جۇاڭ شەھىرى 1-ئاينىڭ 7- كۈنىدىن باشلاپ رەسمىي قىلىندى^[22].

مۇلاھىزە:

2020- يىلى خىتاي ۋىرۇسى سەۋەبىدىن خىتاينىڭ ئوبرازى كۆپ زىيانغا ئۇچرىدى. خىتاي، خىتاي ۋىرۇسىنىڭ مەنبەسىنى ئامېرىكا، ئىتالىيە، ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەرگە دۆڭگەشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، مۇۋەپپەقىيەتلىك بولالمىدى. يېڭى يىلدا خىتايدا يۇقۇملانغۇچىلارنىڭ تۇيۇقسىز كۆپىيىشى بېيجىڭنى ئالاقىزادە قىلىۋەتتى. خىتاينىڭ ئەنئەنىۋى بايرىمى چاغانغا ئاز قالغاندا كېسەلنىڭ كۆپىيىشى، خىتاينىڭ ۋىرۇسىنى كونترول قىلىشنى قىيىنلاشتۇرۇۋېتىشى مۇمكىن. خىتاي ۋىرۇسى خىتايدا قايتا كۆپىيىشكە باشلىسا خىتاي ۋە خىتاي ئىقتىسادى ئۈچۈن چوڭ بىر

[19]<山东发现首例新冠变异毒株感染确诊患者>、 新华网、 2021年01月05日、 http://www.xinhuanet.com/local/2021-01/05/c_1126949438.htm

[20]<截至1月6日24时新型冠状病毒肺炎疫情最新情况>、 卫生应急办公室、 2021年01月07日、 <http://www.nhc.gov.cn/yjb/s7860/202101/8011b21e1b874eee80020a585db487d7.shtml>

[21]<截至1月9日24时新型冠状病毒肺炎疫情最新情况>、 卫生应急办公室、 2021年01月10日、 <http://www.nhc.gov.cn/yjb/s7860/202101/8011b21e1b874eee80020a585db487d7.shtml>

[22]<划重点！速览石家庄第三场疫情防控发布会>、 新华网、 2021年01月07日、 http://m.xinhuanet.com/he/2021-01/07/c_1126957916.htm

زەربە بولىدۇ.

■ 5. خوڭكوڭدا 53 كىشى قولغا ئېلىندى.

خوڭكوڭ ساقچىلىرى - 6 چىسلا شۇ كۈنى ئەتىگەندە ھەرىكەتكە كېلىپ، 53 ئادەمنى قولغا ئالغانلىقىنى ئېيتتى. ئۇلار ئايرىم-ئايرىم ھالدا بۇلتۇر باشلانغان «دەسلەپكى سايلام» نى تەشكىللەش، پىلانلاش ۋە ئۇنىڭغا قاتناشقان دەپ گۇمان قىلىنغان، ھەمدە «دۆلەت ھوقۇقىنى ئاغدۇرۇش» جىنايىتى بىلەن خوڭكوڭدا دۆلەت بىخەتەرلىك قانۇنىغا خىلاپلىق قىلغان دەپ گۇمان قىلىنغان.^[23]

مۇلاھىزە:

خىتاي ئادىتى بويىچە «كۈزدىن كېيىن ھېساب سوراڭ» نى داۋام قىلىۋاتىدۇ. خىتاي بۇلتۇر 6- ئايدا «دۆلەت بىخەتەرلىك قانۇنى» نى ئېلان قىلدى، ئارقىدىنلا خوڭكوڭ ھۆكۈمىتى دېموكراتىيەنى قوللايدىغان بىر قانچە كاندىداتنىڭ قانۇن كېڭىشىدە سايلامغا قاتنىشىش سالاھىيىتىنى بىكار قىلدى. بۇنىڭدىن باشقا ئۆتكەن يىلى نوپۇسدا ، ھۆكۈمەت تۆت پارلامېنت ئەزاسىنىڭ ئورنىنى ئەمەلدىن قالدۇردى. ئۆتكەن يىلى 12- ئاينىڭ 2- كۈنى ، خۇاڭ جىڭفېڭ (黄之锋) ، لىن لاڭ يەن (林朗彦) ، جوۋ تىڭ (周庭) قاتارلىق خوڭكوڭ دېموكراتىك ھەرىكەت باشلامچىلىرى ئۆتكەن يىلقى نامايىشتا خوڭكوڭ ساقچى ئىدارىسىنى قورشاش ھەرىكىتىگە باشلامچىلىق قىلغان دېگەن نام بىلەن خوڭكوڭدا سوتلىنىپ ئايرىم ئايرىم ھالدا، 13 يىرىم ئاي، 7 ئاي، 10

[23] <香港警方以涉嫌违反香港国安法拘捕戴耀廷等53人>、新华网、2021年01月06日、http://www.xinhuanet.com/2021-01/06/c_1126953232.htm

ئايلىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى.

2019- يىلدىكى دېموكراتىيە ھەرىكىتى خىتايىنى چۆچۈتتى. خىتايىنىڭ مۇستەبىت چۈشەنچىلىرىگە تامامەن زىت بولغان چۈشەنچىلەر ۋە قارشىلىق ھەرىكەتلىرى خىتاي چوڭ قۇرۇقلۇقىغا يامرسا، خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ ھاكىمىيىتى ۋە قانۇنىيلىق ئورنى خەتەرگە دۇچ كېلەتتى. بۇ ھەرقانداق بەدەل تۆلەشتىن قەتئىينەزەر، ئالدىنى ئالمىسا بولمايدىغان «خەتەر» ئىدى. بۇ بەلكىم خىتايىنىڭ خەلقئارادىكى نارازىلىق، ئەيىبلەش ۋە ئىناۋەتتىن تۆكۈلۈشىگە پىسەنت قىلماي خۇڭكوڭدا «دۆلەت بىخەتەرلىكى قانۇنى» نى چىقىرىشى، خۇڭكوڭ قانۇن تۇرغۇزۇش كومىتېتىنىڭ 4 ئەزاسىنىڭ ۋەكىللىك سالاھىيىتىنى ئېلىپ تاشلىشى ۋە ئاخىرىدا خىتايىنىڭ «كۈزدىن كېيىن ھېساب سوراش» ئەنئەنىسى بويىچە خۇاڭ جىڭ قاتارلىقلارنى جازالىشىنىڭ ئەڭ مۇھىم سەۋەبى بولۇشى مۇمكىن. بېيجىڭنىڭ مەيدانىدىن تۇرۇپ ئېيتقاندا، خۇڭكوڭنىڭ خىتاي ۋە ئاسىيا پۇل - مۇئامىلە ساھەسىدىكى ئورنى ۋە تەسىرىنىڭ ئاجىزلىشىشى بىلەن، خۇڭكوڭنىڭ خىتايغا ئېلىپ كەلگەن ئىقتىسادىي پايدىسىغا قارىغاندا دۆلەت بىخەتەرلىكىگە بولغان يوشۇرۇن خەۋپى تېخىمۇ مۇھىم ئىدى. شۇڭا «بىر دۆلەتتە ئىككى خىل تۈزۈم» سىياسىتىنى «بىر دۆلەتتە بىر خىل تۈزۈم» گە ئۆزگەرتىش قەدىمىنى تېزلەتتى.

ئامېرىكا، ئەنگىلىيە قاتارلىق غەرب دۆلەتلىرى خىتايىنىڭ بۇ قىلمىشىنى ئەيىبلەدى^[24] ھەتتا بەزى ياۋروپا پارلامېنت ئەزالىرى خىتايىنىڭ بۇ قىلمىشلىرىنىڭ خىتاي - ياۋروپا مەبلەغ سېلىش كېلىشىمىنىڭ ياۋروپا پارلامېنتىدىن ئۆتۈشىگە تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى ئېيتتى^[25]. ئەمما، ياۋروپا ئىتتىپاقىنىڭ خىتاي

[24] "U.S., Canada, Britain, Australia condemn Hong Kong arrests of activists", Reuters, 10.01.2021, <https://www.reuters.com/article/us-hongkong-security/us-canada-britain-australia-condemn-hong-kong-arrests-of-activists-idUSKBN29F025>

[25] Stuart Lau, "Hong Kong arrests threaten passage of EU-China investment deal, European Parliament

بىلەن مەبلەغ سېلىش كېلىشىمى ئىمزالاش ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستان ۋە خوڭكۇڭدىكى ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكلىرىنى بىر تەرەپكە قايرىپ قويغىنىنى كۆرۈۋاتىمىز. بۇنىڭدىن دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ، ئىدىئولوگىيە، قىممەت قاراش، دىن، قان-قېرىنداشلىقتىن زىيادە مەنپەئەت ئۈستىگە قۇرۇلدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم تونۇپ يەتتۇق. خىتاي مۇبىنى ياخشى بىلىدۇ ۋە «ياخشى» قوللىنىۋاتىدۇ.

■ 6. خىتاي سودا مىنىستىرلىكى باشقا دۆلەتلەرنىڭ خىتاي شىركەتلىرى ۋە پۇقرالىرىغا قويغان «قائىدىسىز» قانۇن ۋە چەكلىمىلەرگە جاۋابەن يېڭى قانۇنلارنى چىقاردى.

1- ئاينىڭ 9 - كۈنى خىتاي سودا مىنىستىرلىكى «چەتئەل قانۇنلىرى ۋە تەدبىرلىرىنىڭ نامۇۋاپىق قوللىنىشىنى چەكلەش تەدبىرلىرى» نى ئېلان قىلدى^[26]. خىتاي دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى، بىخەتەرلىكىنى، تەرەققىيات مەنپەئەتىنى، چەتئەلدىكى خىتاي شىركەتلىرى ۋە خىتاي مەبلەغ سالغۇچىلارنى قوغداش ئۈچۈن بۇ 16 ماددىلىق تەدبىرنى يولغا قويغانلىقىنى ئېلان قىلدى.

ئوقتۇرۇشتا، «ئۈچىنچى دۆلەت ياكى ئۇلارنىڭ پۇقرالىرى بىلەن نورمال ئىقتىسادىي، سودا ۋە مۇناسىۋەتلىك پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغان» خىتاي پۇقرالىرى، شىركەت ياكى تەشكىلاتلار چەتئەل قانۇن-نېزاملارنىڭ «قائىدىسىز» چەكلىمىسىگە ئۇچرىغان بولسا، 30 كۈن ئىچىدە سودا مىنىستىرلىكىگە دوكلات قىلسا بولىدۇ. ئاندىن، سودا مىنىستىرلىكى خەلقئارا قانۇنغا خىلاپلىق قىلىش ئېھتىماللىقى، خىتاينىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى ۋە دۆلەت بىخەتەرلىكىگە كۆرسىتىدىغان

members say", South China Morning Post, 07.01.2021, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3116713/european-parliament-members-say-hong-kong-arrests-threaten>
[26] <商务部令2021年第1号 阻断外国法律与措施不当域外适用办法>、中华人民共和国商务部、2021年01月09日、<http://www.mofcom.gov.cn/article/b/c/202101/20210103029710.shtml>

تەسىرى ۋە خىتاي پۇقرالىرىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى باھاللايدۇ. ئەگەر شەخس ياكى شىركەت بۇ «قائىدىسىز» قانۇنلاردىن زىيان تارتقان بولسا، مۇناسىۋەتلىك ئورگانلار ياردەم قىلىدۇ، ھەتتا خىتاي ھۆكۈمىتىمۇ بەزى زۆرۈر بولغان تەدبىرلەرنى قوللىنىشى مۇمكىن دەپ كۆرسىتىلدى.

مۇلاھىزە:

يېقىندىن بۇيان ئامېرىكا دۆلەت بىخەتەرلىكىنى ۋە خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئىنسان ھەقلىرى جىنايەتلىرىگە قارشى، خۇاۋېي، جوك شىڭ قاتارلىق خىتاي تېخنىكا شىركەتلىرىگە، تىك توك، ئۈندىدار قاتارلىق ئىجتىمائىي سۇپىلارغا ۋە خىتاي ھەربىي تەرەپ بىلەن ئالاقىسى بولغان شىركەت ۋە خىتاي پۇقرالىرىغا، شەرقىي تۈركىستاندىكى جازا لاگېرى، مەجبۇرىي ئەمگەك، ئىنسان ھەقلىرى جىنايىتى قاتارلىقلار بىلەن مۇناسىۋىتى بولغان خىتاي شىركەتلىرى ۋە ئورگانلىرىغا جازا يۈرگۈزدى.

خىتاي بۇنىڭغا قارشى نارازىلىقىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن بولسىمۇ، ھازىرغىچە «ئۈنۈملۈك» بىر تەدبىر ئالالمىدى. بۇ بەلگىلىمە ئارقىلىق خىتاي، چوڭ دۆلەت بولۇش سۈپىتى بىلەن خىتاي شىركەتلىرىنى ۋە پۇقرالىرىنى قوغداشنى «قانۇنلاشتۇرۇش» قا ئۇرۇنىۋاتقان دەك قىلىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن خىتاي يەنە بۇ ئارقىلىق ئامېرىكا قويغان تۈزۈم ۋە قائىدىلەرگە قارشى «خىتاي قائىدىلىرى» نى قويۇشقا ۋە بۇنى قوبۇل قىلدۇرۇشقا تىرىشىۋاتىدۇ. ئەمما خەلقئارالىق قائىدە-قانۇنلارنى ۋاقتى كەلگەندە ھېچ قوبۇل قىلمايدىغان، سىياسىي كۈلتۈرى ۋە قانۇن چۈشەنچىسى باشقا مەدەنىيەتلەر بىلەن تامامەن پەرقلىنىدىغان خىتاينىڭ بۇنى قوبۇل قىلغۇزۇشۇشى ۋە ئاخىرىدا «خىتاي ئۇسۇلى» بىلەن دۇنياغا ھاكىم بولۇشى ناھايىتى قىيىندەك تۇرىدۇ.

تەۋسىيەلەر:

ختاينىڭ بۇ بىرلىك سەپ دېگەن ئورگىنى ھەققىدە ماقالىلەرنى يېزىپ، دۇنيا جامائىتىنى ئاگاھلاندۇرۇش ۋە دۇنيانىڭ بۇ ئورگان ھەققىدە چۈشەنچە ھاسىل قىلىشقا كۈچ چىقىرىش.

شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرى ۋە پائالىيەتچىلەر خوڭكوڭدىكى بۇ باستۇرۇشلار، شەرقىي تۈركىستاندىكى لاگېر، مەجبۇرىي ئەمگەك قاتارلىقلارنى تاراتقۇلاردا كەڭ تارقىتىپ، مۇناسىۋەتلىك ئورگان ۋە كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۈپ، غەربنى ئۆز قىممەت قارىشىغا ئىگە چىقىشقا چاقىرىق قىلىش.

بۇ ھەپتەدە شەرقىي تۈركىستان
(11.01.2021 — 06.01.2021)
تەييارلىغۇچى: نىجات مەمەت

■ ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى پارتىيە كومىتېتى نەزەرىيە ئۆگىنىش مەركىزى
گۇرۇپپىسى يىغىن ئاچقان.

ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى پارتىيە كومىتېتى نەزەرىيە ئۆگىنىش مەركىزى گۇرۇپپىسى
1 - ئاينىڭ 6، 8، 9 كۈنلىرى تۆۋەندىكى مەخسۇس باش تېمىلاردا:

1. يېڭى دەۋردىكى پارتىيەنىڭ «شىنجاڭ» نى ئىدارە قىلىش
تەدبىرىنى ئومۇميۈزلۈك ئىزچىللاشتۇرۇپ، تىرىشىپ يېڭى
دەۋردىكى جۇڭگوچە سوتسىيالىستىك «شىنجاڭ» قۇرۇپ
چىقىش [27].

2. ئۈچىنچى قېتىملىق مەركەز «شىنجاڭ» خىزمىتى سۆھبەت
يىغىنىنىڭ روھىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشنى چىڭ تۇتۇپ، «14 -
بەش يىل» نىڭ باشلىنىش يىلىدىكى تۈرلۈك خىزمەتلەرنى
پۇختا، ياخشى ئىشلەش [28].

3. پارتىيە مەركىزى كومىتېتىنىڭ تەدبىر - ئورۇنلاشتۇرۇملىرىنى

[27] شىنجاڭ گېزىتى، يېڭى دەۋردىكى پارتىيەنىڭ شىنجاڭنى ئىدارە قىلىش تەدبىرىنى ئومۇميۈزلۈك ئىزچىللاشتۇرۇپ،
تىرىشىپ يېڭى دەۋردىكى جۇڭگوچە سوتسىيالىستىك شىنجاڭ قۇرۇپ چىقىش كېرەك، 2021-01-06

<http://uy.ts.cn/system/2021/01/06/036549772.shtml>

[28] شىنجاڭ گېزىتى، 3 - قېتىملىق مەركەز شىنجاڭ خىزمىتى سۆھبەت يىغىنىنىڭ روھىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشنى چىڭ
كۆزلەپ، «14 - بەش يىل» نىڭ باشلىنىش يىلىدىكى تۈرلۈك خىزمەتلەرنى پۇختا، ياخشى ئىشلەش كېرەك،
2021-01-08

<http://uy.ts.cn/system/2021/01/08/036551360.shtml>

قەتئىي ئىزچىلاشتۇرۇپ، مەخسۇس كېڭىشىش ئاپپاراتلىق رولىنى تېخىمۇ ياخشى جارى قىلدۇرۇش^[29].

4. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «يېزا ئىگىلىكى، يېزا، دېھقانلار» خىزمىتى توغرىسىدىكى تەدبىر - ئورۇنلاشتۇرۇلمىلىرىنىڭ ئەمەللىشىپ ئۈنۈم بېرىشىگە تۈرتكە بولۇش^[30] قاتارلىق يىغىنلارنى ئورۇنلاشتۇرغان.

يىغىندا:

بىرىنچى، ئىدىيە تونۇشنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، سىياسىي يۈكسەكلىكنى يەنىمۇ ئۆستۈرۈش، <تۆت ئاڭ^[31]> نى كۈچەيتىش، <تۆت ئىشەنچ^[32]> نى چىڭىتىش، <ئىككىنى قوغداش^[33]> نى ئىشقا ئاشۇرۇش،

ئىككىنچى، دائىملاشتۇرۇش مېخانىزمىدا چىڭ تۇرۇپ، ئۆگىنىش، ئۆزلەشتۈرۈشنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇش،

ئۈچىنچى، مەزمۇنى، ۋاسىتىسىنى بېيىتىپ، تەشۋىقات، لېكسىيەنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ،

شى جىنپىڭنىڭ <مەركەز شىجاڭ يىغىنى> سۆزىنىڭ روھىنى ئورگانلارغا كىرگۈزۈش، كارخانىلارغا، يېزىلارغا، مەكتەپلەرگە، مەھەللىلەرگە كىرگۈزۈش،

[29] شىنجاڭ گېزىتى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ تەدبىر - ئورۇنلاشتۇرۇلمىلىرىنى قەتئىي ئىزچىلاشتۇرۇپ، مەخسۇس كېڭىشىش ئاپپاراتلىق رولىنى تېخىمۇ ياخشى جارى قىلدۇرۇش كېرەك، 2021-01-09

<http://uy.ts.cn/system/2021/01/09/036551420.shtml>

[30] شىنجاڭ گېزىتى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «يېزا ئىگىلىكى، يېزا، دېھقانلار» خىزمىتى توغرىسىدىكى تەدبىر - ئورۇنلاشتۇرۇلمىلىرىنىڭ ئەمەللىشىپ ئۈنۈم بېرىشىگە تۈرتكە بولۇش كېرەك، 2021-01-10

<http://uy.ts.cn/system/2021/01/10/036551993.shtml>

[31] تۆت ئاڭ: سىياسىي ئاڭ، يادرولۇق ئاڭ، ئومۇمىي ۋەزىيەت ئېڭى ۋە ماسلىشىش ئېڭى
[32] تۆت ئۆزىگە ئىشىنىش: تۇتقان يولىدا ئۆزىگە ئىشىنىش، نەزەرىيەۋىيەدە ئۆزىگە ئىشىنىش، سىستېمىغا بولغان ئىشەنچ، مەدەنىيەتتە ئۆزىگە ئىشىنىش

[33] ئىككىنى قوغداش: شى جىنپىڭ پارتىيە مەركىزى كومىتېتىنىڭ يادرولۇق ئورنىنى ۋە پۈتۈن پارتىيەنىڭ يادرولۇق ئورنىنى قەتئىي قوغداشنى، پارتىيە مەركىزى كومىتېتىنىڭ ھوقۇقى ۋە مەركەزلىك رەھبەرلىك ھوقۇقىنى قەتئىي قوغداشنى كۆرسىتىدۇ.

تۆتىنچى، باتۇرلۇق بىلەن مەسئۇلىيەتنى زىممىگە ئېلىپ نەتىجە يارىتىپ، خىزمەت ئىستىلىنى يەنىمۇ ياخشىلاش بەشىنچى، خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى گەۋدىلەندۈرۈپ ئىزچىللاشتۇرۇش، ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە يەنىمۇ كۈچەش شەرقىي تۈركىستاندا ئىسلام دىنىنى خىتايچىلاشتۇرۇشنى پائال ئالغا سىلجىتىپ، ئىدىئولوگىيە ساھەسىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش، <شىنجاڭ ھېكايىسى>نى كۆپ قاتلاملىق، ھەر تەرەپلىمە، ئىستېرېئولۇق سۆزلەپ، بىڭتۇەننىڭ ئىسلاھاتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش ۋە جەنۇبقا قاراپ تەرەققىي قىلىشىنى قوللاش تەكىتلەنگەن.

مۇلاھىزە:

2021-يىلى «14 - بەش يىل» لىق يىرىك پىلان يولغا قويۇلدىغان، خىتاينىڭ ئومۇميۈزلۈك سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشقان دۆلەت قۇرۇشىنىڭ باشلىنىدىغان بىرىنچى يىلى، ئۇنىڭ ئۈستىگە شەرقىي تۈركىستان خىتاينىڭ <بىر بەلباغ بىر يول> پىلانىدىكى ئېسىراتىڭىيەلىك مۇھىم نۇقتىسى، شۇڭلاشقا خىتاي شەرقىي تۈركىستاندا ئۆزىنىڭ سىياسىي تەشۋىقاتىنى كۈچەيتىپ شەرقىي تۈركىستاندا <بىر بەلباغ بىر يول> ئۈچۈن <مۇقىم، خاتىرجەم، تەرەققىي قىلغان> بىر ۋەزىيەت يارىتىشنىڭ قەدەم باسقۇچلىرىنى يىلنىڭ بېشىدىن باشلاپ چىڭ تۇتۇپ، ھەر تۈرلۈك خىزمەت تەقسىملەشنى باشلىغانلىقىنى بىلىۋالالايمىز. خىتاي مەنبەلىرىدە بۇلتۇر ئېلىپ بارغان سىياسەتلىرى نەتىجىسىدە شەرقىي تۈركىستاندا <مۇقىملىق> ياخشى بولغان خەلق <كەسىپ> ئۆگىنىپ بېيىغان، خەلق <ئەركىن> ھالدا تىلىنى، دىنىنى ئۆگەنگەن، شەرقىي تۈركىستان يەر ئاستى بايلىقلىرىدا ۋە شەرقىي تۈركىستان چېگرىسىدىن ياۋروپاغا قاتنىغان پويىز قېتىم سانىدىمۇ يېڭى رېكورتلار يارىتىلىپ شەرقىي

تۈركىستاندا <مۇقىم ۋە سىجىل تەرەققىيات> مەيدانغا كەلدى دېيىلگەن.

ئەمما تەتقىقاتچىلارنىڭ تەتقىقاتى نەتىجىسىدە خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى مەجبۇرى ئەمگەككە سالغانلىقى، يەنى زامانىۋى قۇللۇق تۈزۈمىنى ئورناتقانلىقى، دىنى ئاشقۇنلۇق ۋە مىللىي بۆلگۈنچىلىكنى باھانە قىلىپ بىگۇناھ تۇتقۇن قىلغانلىقى، شەرقىي تۈركىستاندىكى خەلقنى ئۆز ئۆلكىلىرىگە مەجبۇرى يۆتكەش قىلمىشلىرى ئاشكارىلانغان ئىدى.

■ خىتاي شەرقىي تۈركىستاننىڭ نوپۇس ئۆزگىرىش دوكلاتىنى ئېلان قىلغان.^[34]

ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى تەرەققىيات تەتقىقات مەركىزى ئالاھىدە تەكلىپلىك تەتقىقاتچىسى لى شياۋشا (李晓霞) گېرمانىيەلىك تەتقىقاتچى ئادريان زېننىڭ «ھامىلىدارلىقتىن ساقلىنىش، مەجبۇرىي تۇغۇت چەكلەش: خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتىنى كونترول قىلىش ھەرىكىتى» [35] ناملىق دوكلاتىغا قارشى «شىنجاڭدىكى نوپۇس ئۆزگىرىش ھەققىدىكى تەھلىل دوكلاتى» نى 7 يانۋار 2021 تىيانشان تورىدا ئېلان قىلغان.

بۇ دوكلاتتا 1949 يىلىدىن 2018 يىلىغىچە شەرقىي تۈركىستاندىكى نوپۇس ئومۇمىي ئۆزگىرىشى تۆۋەندىكىدەك:

[34] 李晓霞、天山网、新疆地区人口变动情况分析报告、2021-01-07 <http://cn.chinadaily.com.cn/a/202101/07/WS5ff6a127a3101e7ce973991e.html>
[35] Adrian Zenz, Sterilizations, IUDs, and Coercive Birth Prevention: The CCP's Campaign to Suppress Uyghur Birth Rates in Xinjiang, China Brief Volume: 20 Issue: 12 <https://jamestown.org/program/sterilizations-iuds-and-mandatory-birth-control-the-ccps-campaign-to-suppress-uyghur-birth-rates-in-xinjiang/>

图1 新中国成立以来新疆人口出生率、自然增长率变化

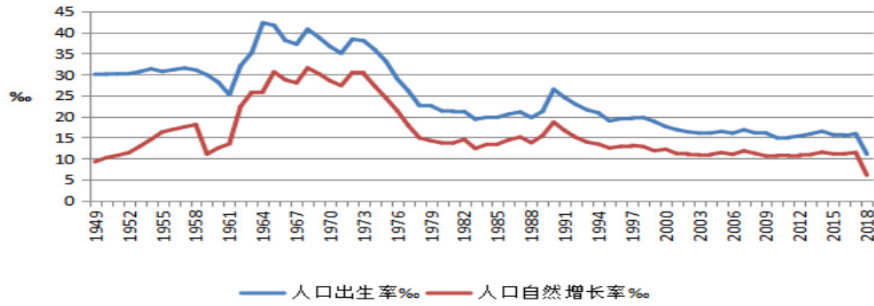
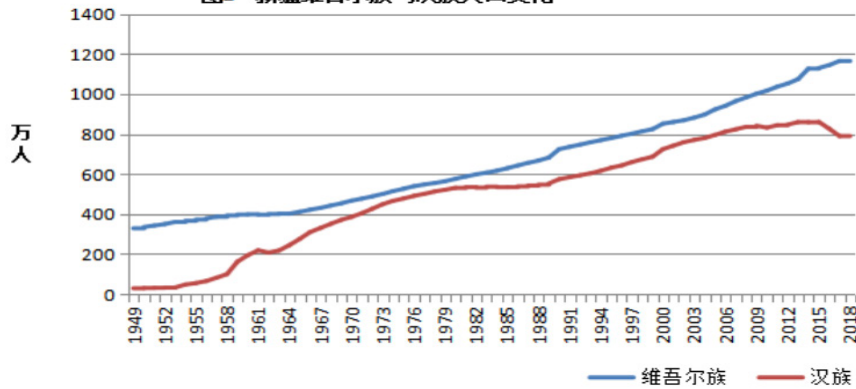

图2 新疆维吾尔族与汉族人口变化

دوكلاتتا 2018- يىلىدىكى شەرقىي تۈركىستان نوپۇسىنىڭ (ئۇيغۇر نوپۇسىنىڭ) تۇغۇلۇش نىسبىتى ۋە تەبئىي ئېشىش نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلىشىنى، خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندا يولغا قويغان <پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتى> نىڭ توغرا تەشۋىقات نەتىجىسى ۋە شەرقىي تۈركىستاننىڭ شەھەرلىشىشى بىلەن خەلقنىڭ كۆپ پەرزەنتلىك بولۇش يولىدىن يالغۇز پەرزەنتلىك بولۇشقا قاراپ ماڭغانلىقى، شۇنداقلا شەرقىي تۈركىستاندىكى ئاياللارنىڭ ئاشقۇن دىنى ئىدىيەلەردىن قۇتۇلغانلىقىدىن بولغانلىقى بايان قىلىنغان.

مۇلاھىزە:

ئالدىنقى يىل - 6 ئۆكتەبىر كۈنى ئادىريان زېنر، <لىن فاڭفېي (林芳菲) «شىنجاڭ» ئۇنىۋېرسىتېتىدا چەتئەل ئىجتىمائىي نەزەرىيەسى ۋە ئىجتىمائىي خىزمەت نەزەرىيەسىدە دەرس سۆزلەيدىغان بولۇپ، ئۇنىڭ نوپۇس، پىلانلىق تۇغۇت ياكى ئاز سانلىق مىللەت قاتارلىق ساھەلەردە كۆرۈنەرلىك ئىلمىي

تەجرىبە توپلىغانلىقى توغرىسىدا ھېچقانداق ئالامەت يوق^[36] دەپ رەددىيە بېرىپ <ئەدىپنى بېرىپ> قويغاندىن كېيىن ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى ھەر يىلى ئېلان قىلغان سانلىق مەلۇماتلىرىنى ئۆچۈرۈۋەتكەن. بۇ قېتىم خىتاي مەخسۇس تەكلىپلىك تەتقىقاتچى تەكلىپ قىلىپ تەييار قىلغان دوكلاتى ئارقىلىق ئۆزىنى ئاقلاشنى ئۇرۇنغان بولسىمۇ، خەلقئارادا قوبۇل قىلىشقا ئېرىشەلمىدى، تۆتتېن شىركىتى ئامېرىكادىكى خىتاي ئەلچىخانىسى ھېسابىنىڭ <تەتقىقاتلار شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ئاشقۇنلۇقنى يوقىتىش جەريانىدا، شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئىدىيىسى ئازاد قىلىندى، جىنسىي باراۋەرلىك ۋە كۆپىيىش ساغلاملىق ئېڭى ئىلگىرى سۈرۈلدى. ئۇلار ئەمدى بالا تۇغۇش ماشىنىسى بولۇش قىسمىگە خاتىمە بەردى. ئۇلارنىڭ ھازىر ئۆزىگە ئىشىنىش ۋە مۇستەقىللىق تۇيغۇسى ئاشتى> دېگەن مەزمۇندىكى ئۇچۇرنىڭ ھاقارەت خاراكتېرىنى ئالغانلىقىنى، بۇ ئۇچۇرنىڭ تۆتتېن شىركىتىنىڭ <ئىنسانسىزلاشتۇرۇش> پىرىنسىپىغا مۇخالپ كېلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆچۈرۈۋەتكەن^[37]. شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا، جۈملىدىن ئۇيغۇرلارغا «فېئودال باي پومىچىكلارنى يوق قىلىش، چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇرلارنى تازىلاش، دىنى ۋە ئېتىقاد ئاشقۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش، پانتۈركىسىزم ۋە پائىسلا مىزمدەك زەھەرلىك ئىدىئولوگىيەلەرگە ئەگەشكەنلەرنى ئادەم قىلىش، دۆلەتنى پارچىلاش ۋە بۆلگۈنچىلىك قىلىش» قاتارلىق ھەر خىل باھانە ۋە ئىدىيەلەر بىلەن زۇلۇم سىياسىتى يۈرگۈزۈپ كېلىۋاتقان خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى باشچىلىقىدىكى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى، بۇ قېتىم ئۇيغۇر ئاياللىرىنى مەجبۇرىي تۇغۇتتىن چەكلەشتەك قىلمىشىنى «مەدەنىيەتلىك ئىنسان بەرپا قىلىش» شوئارى بىلەن يوشۇرۇشقا ياكى پەردازلاشقا ئۇرۇنماقتا.

[36] Adrian Zenz, A Response to the Report Compiled by Lin Fangfei, Associate Professor at Xinjiang University, 2020-10-06 <https://adrianzenz.medium.com/a-response-to-the-report-compiled-by-lin-fangfei-associate-professor-at-xinjiang-university-bdad4bbb97f9>

[37] ئەركىن ئاسىيا رادىئوسى، تۆتتېن خىتاي ئەلچىخانىسىنىڭ ئۇيغۇر ئاياللىرى ھەققىدىكى بىر ئۇچۇرنى ئۆچۈرۈۋەتتى، جۈمە، 10-01-2021

<https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/twitter-xitay-01102021215932.html>

■ ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى ئاخبارات ئىشخانىسى بايانات ئېلان قىلغان.

ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى ئاخبارات ئىشخانىسى باياناتچىسى زۇلھايات ئىسمائىل - 11 يانۋار بېيجىڭدا <شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت كىشىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ چەتئەلدىكى تۇغقانلىرى بىلەن بولغان ئالاقىسى ئەركىن ۋە نورمال [38]> ئىكەنلىكى ھەققىدە بايانات بەرگەن.

باياناتتا چەتئەلدىكىلەرنىڭ ئائىلىسى بىلەن ئالاقە قىلالماسلىقىنىڭ سەۋەبىنى

1. چەتئەلدىكى <شىنجاڭلىقلار> نىڭ شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرى بىلەن ئالاقىسى بولغانلىقى ئۈچۈن ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى ئالاقىلىشىشنى خالىمىغانلىقى.
2. چەتئەلدىكى <شىنجاڭلىقلار> نىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى ئادەم ئۆلتۈرۈش، بۇلاڭچىلىق، زەھەرلىك چېكىملىك ئەتكەسچىلىكى، باسقۇنچىلىق قىلىش جىنايىتى ۋە باشقا جىنايەتلەر سەۋەبىدىن جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرى تەرىپىدىن جىنايى ئىشلار بويىچە تۇتۇلغانلىقى ئۈچۈن قانۇن بويىچە ئالاقىلىشىشكە بولمايدىغانلىقى
3. چەتئەللەردىكى <شىنجاڭلىقلار> بىلەن مەملىكەتلىرىدىكى ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنىڭ ئالاقىلىشالماسلىقى كونا تېلېفون نومۇرلىرىنىڭ ئالماشقانلىقى ياكى بىر - بىرىنىڭ نومۇرىنى خاتا ئېسىدە تۇتۇلغانلىقى.
4. چەتئەلدىكى <شىنجاڭلىقلار> «ئۈچ خىل كۈچ» (دېنىي ئاشقۇن

[38]张素·新疆官员：疆内各族群众与国外亲属的通信联系是自由正常的·中国新闻网、
<https://www.chinanews.com/gn/2021/01-11/9384321.shtml>

2021-01-11

كۈچلەر ، مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەر ۋە زوراۋان تېررورلوق (كۈچلىرى) تەرىپىدىن قايمۇقتۇرۇلغان ۋە زورلانغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار ئاتالمىش «ئالاقىلىشالمىغانلىق» يالغانى قەستەن توقۇپ چىققانلىقى قاتارلىق سەۋەبلەرگە باغلاپ بايان قىلغان.

مۇلاھىزە:

شەرقىي تۈركىستانلىقلار-2016 يىلىدىن بۇيان ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن خەۋەر ئالالمىغانلىقىنى ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردا بايان قىلغان ۋە ئۆزلىرى تۇرۇۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ مۇناسىۋەتلىك رەھبەر ۋە ئورگانلىرىغا بۇ ھەققىدە ئىلتىماس سۇنغان ھەتتا خىتاي كونسۇلخانىسى ئالدىدا نامايىش قىلغان ئىدى. خىتاي كونسۇلخانىسى ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئىزدىگۈچىلەرنىڭ قولىغا نامسىز بىر خەت بېرىپ ئالاقىلىشىشقا توسالغۇلۇق قىلغانلىقىنى يوشۇرۇشقا ئۇرۇنماقتا. چەتئەلدىكىلەرنىڭ كۆپى ئاتا-ئانىسى بىلەن ئالاقە قىلىشقا تىرىشىۋاتقاندا ئائىلە-تاۋابىئاتلىرى ئادەم ئۆلتۈرۈش، بۇلاڭچىلىق، زەھەرلىك چېكىملىك ئەتكەسچىلىكى، باسقۇنچىلىق قىلىش جىنايەتلىرى سەۋەبىدىن جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرى تەرىپىدىن جىنايى ئىشلار بويىچە تۇتۇلغانلىقى ئۈچۈن قانۇن بويىچە ئالاقىلىشىشكە بولمايدىغانلىقى تىلغا ئېلىشى ئۈچۈن ئوچۇق بىر يالغانچىلىقتۇر. خىتاي بۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ <بىگۇناھ> ئىكەنلىكىنى ئاقلىيالمىدۇ.

